

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XL. évf.

Martius – Aprilis

2-ik füzet.

Az örök élet.¹

Az evangélium nem fejt meg a régzet mysteriumát: a keresztény hit szolgálatja az örök élet erkölcsi bizonyítékát.

Ez az örök élet, hogy tégedet egyedül ismerjenek lenni igaz Istennek és a Jézus Krisztust annak, a kit elboesáttóttál. Ján. XVII. 3.

Gyakori észrevétele az embereknek az, hogy a képzelődés jobban kiszínezte a poklot, mint a paradicsomot. Költők és hit-tudósok, az élet nyomoraiban kifáradt szerzetesek vagy népszerű prédikátorok, a kik a gonoszokat megdöbbsenteni igyekeztek, látnokok és fanatikusok mind egyesültek azon kinok felsorolásában, a melyek a gonoszokra és kegyesség nélküliekre a halál után várakoznak s a gondolkozóknak és mystikusoknak csak egy csekély száma kísérelte meg szenvedő embertársaival megértetni azt, hogy miben fog állani az az örök boldogság, a melyre az Ur az ő választottait elhívta. S ismeretes dolog, hogy azok is, a kik egymás után mindkettőre vállalkoztak, mint Dante, több sikert értek el az elsőkben, mint az utolsókban. A halhatatlan florenczi poklát mindenki ismeri, de hányan olvasták közülünk az ő paradicsomát?

Vajjon mi lehet ennek az oka? Csak az, hogy a gonosz-ság az emberi szívhez van tapadva, szereti a drámát, kívánja az izgalmat, inkább meghatja a szenvedés, különösen ha a mások szenvedéséről van szó, mint a szerencse, a mely oly ritkán talál reánk, s ha másokat ér, inkább gyűlölséget, mint rokonszenvet támaszt? Vajjon az emberi vadállat vérszomja okozza-e ezt, a mely ott szunynyad lényünkben és a mely gyönyörködik a vérfürdőben, áldozata fogcsikorgatásában, zsákmánya szívverésében? Vagy el kell ismernünk minden korszak

¹ Jean Reville: „Paroles d'un libre Croyant“ ezimü Párisban 1898-ban megjelent beszédeiből. L. Ker. Magy. XXXIX. évf. 2 füz. F. J.

pessimistáival, hogy itt a földön sokkal több levén a szenvedés, mint az öröm, az emberi képzelődés sokkal könnyebben fel tudja találni egy pokolnak, mint egy paradicsomnak kiszínezésére alkalmas dolgokat? Másoknak hagyom ennek a nehéz kérdésnek a megvilágítását. Én csak arra az állításra szoritkozom, hogy a boldogság leírásában ez a viszonylagos tehetetlenség nemcsak a jövő életet illetőleg tapasztalható, hanem tapasztalható akkor is, a mikor a földi boldogságról van szó. Semmi sem nehezebb, mint a boldogságot kielégítőleg meghatározni, mert valaminek teljes meghatározására a meghatározandó tárgyat részekre kell bontani, analysálni kell, és a boldogság így részekre bontva éppen azt veszti el, a mi abban a legfőbb. Az ember nem adja magát boldogsága bonczolgatására, csak miután azt elvesztette vagy csak keveset bír még abból. A teljes boldogság, az a boldogság, a mely minket fölemel, elragad, megfoszt attól a tehetségtől, hogy számot adhassunk magunknak arról, hogy minő elemekből áll az, a mig a szenvedés a helyett, hogy megsemmisitené, még élesebbé teszi tehetségünket a bonczolásra. Egy isteni őszhangban gyönyörködve, nem kérditek, hogy minő hangok összetételéből származik az, de üsse meg csak fületeket egy hamis akkord, azonnal igyekeztek annak okát is adni.

Különben jegyezzük meg, hogy bárha természetes oknál fogva az emberek mindig nagyobb elmésséget fejtettek ki az elkárhozottak kinjainak leírásában, mint a választottak örömének festésére, a poklóról szóló különböző képek, a melyeket az emberiség nekünk örökségül hagyott, nagyon csekély vallásos és erkölesi értékkel bírnak reánk nézve. Még ha azok a képek a költészet teljes ragyogásával, vagy a festő ecsetjének egész fényével vannak is előnkbe állítva, nem képesek többé minket meggyőzni. Gyerme kies dolgok ezek, a melyek inkább mulattatnak, mint hogy megijesztenének. Mi nem hisszük többé a középkor poklát a maga tüzlángjával és oceánkinjaival. Mi nem hisszük többé az ördögöket, a kik az elkárhozottakat vég-nélkül kiozzák. Avagy van-e közöttetek valaki, a ki bárminő poklot kinne? Az a nemesebb érzület, a mely oly rég óta uralkodóvá lett keresztény társadalmunkban, még a halál utáni büntetést is jelentékenyen megenyhítette.

De hát akkor mit hiszünk? Legyünk őszinték magunkkal

szemben. Legtöbben közülünk nem tudnak felelni. A pokol és paradicsom kifejezéseket mi is használjuk, de megfelelő eszmét nem találunk hozzájuk. Akarnók tudni és nem tudjuk. Akarnók megérteni és nem értjük. Az örökkévaló mysterium elszédít, mivel minden pillanatban előnkbe áll elmélkedéseinkben a koporsó felett, a melyet mellettünk elvívznak, szeretteink halálánál vagy betegségünkben a haláltól való félelemben. Nem tudunk menekülni előle, bármennyire igyekezünk foglalkozásainkba elmerülni, vagy multságainknak átadni magunkat. Kétségen kívül mi hisszük az örök életet; de miben áll ez az örök élet? mert ha erre nézve nem tudunk magunknak egy tiszta képet alkotni, minő vigasztalást találhatunk a halhatatlanságnak pusztán csak elvont hitében, a mely semmit sem mond, semmit sem fejt meg megfoghatólag? Kinos feladat, a mely elől rendesen megszabadni igyekezünk, vagy a melytől félelemmel fordulunk el, mivel érezzük, hogy felülmulja értelmünket, de a melylyel a fejlett értelemnek és kegyes szívnek gyarlósága teljes tudatában is a komoly hit férfias bátorságával kötelessége szembe nézni. Mert erkölcsi életünknek is az erre nyert felelet adja meg az irányt.

Szegény emberiség! Mily régóta kutatja az örökkévalóság mélységeit, mint a gyermek, a ki egy esillagot látott esillámlani a tó felületén s aztán elmerül a habok nézésében, azzal a reménnyel, hogy ott megtalálja a sugárzó esillagot. Tudja, hogy halhatatlan, első dadogásától kezdve állítja, hogy élete a siron túl terjed. Az örökkévalóság hite nem kizárólag keresztény hit, mint a hogy ezt a mi társadalmunkban némelyek gondolják. Ez a hit egyetemes, minden időben meg volt és könnyen fel lehetne számítani azokat a népeket, a kik azt nem hitték. De Istenem! minő tapogatódzás ennek megértésében vagy megmagyarázásában.

A még egyszerű ember, a közmiveltségnek gyermekkorában meglátta egy napon a maga árnyékát maga után vetítve. Ez az árnyék egészen hasonló testéhez s attól mégis különvált. Egy este, a vadászattól vagy a munkától elfáradt nap után azt álmodja, hogy messze távolban van azon helytől, a hol elaludt; álmában megtörténni szokott eseményeket lát. Mit jelent ez, ha nem azt, hogy benne két lény van, a melyek egyik a másiknak visszája, az árnyék és a test, az ész, a mely

jár, a míg a test nyugszik, végre a lélek, a mely levetkőzheti testi hüvelyét, a lélek, a melyet élni és dobogni érez magában, a lélek, a mely öntudatában kívül is kijelenti magát és mint árnyék nyilatkozik? Tudománya még nincs; tapasztalata csekély. Nem természetes-e, hogy atyja vagy testvére holttesténél így gondolkozik, hogy lelkök végképpen elhagyta testöket! A halál egy jóval hosszabb és titokszerűbb álom, mint minden éjjeli álom. A lélek, a mely az éjjeli álom alatt elhagyhatja a testet, nem hagyhatja-e el hasonlóan a halál álma alatt? És ezzel a halhatatlanság ösztöne, a mely az emberi szívet születt, először nyer konkrét formát. Az élet a halál után is mint árnyék visszamarad a földön egészen közel a házi tüzhelyhez, csaknem hasonló viszonyok között a korábbi élethez. Utódai vallásos tisztelettel fognak neki adózni, eledelt, ruhát, fegyvereket vagy sok más tárgyat fognak áldozatul meghozni számára, a mikre szüksége van, hogy úgy éljen, mint a míg a földön élt. A halottak az élők mellett élnek.

De ime, az ismeret fejlődésnek indul. Az ember gondolkodni kezd. A miveltebb elmék előtt világos lesz az előbbi fel fogásnak tarthatatlansága. Vajjon lemond-e az ember az örökkévalóság iránti hitéről azért, mert belátta, hogy a halottak többé nem élnek, mint árnyékok az ő közelében. Oh, mily kevésbé ismeritek az emberi szívet, ha ezt felteszitek. Ha ősei árnyékai nincsenek körülötte, valahol egyebütt vannak, számokra különösen fentartott helyen. És egy vagy más formában minden vallásban megszületik az elyziumi mezőkről vagy a halottak mezejéről való fogalom, hol az árnyak együtt élnek, kivéve egyes hősök árnyékát, a kik egyenesen az istenek társaságába jutnak haláluk után, míg az utódok házuk csarnokában kegyeletesen őrzik atyáik hamvait az e végre készített urnákban, vagy halotti szertartásokkal tisztelik meg sírjokat.

Az erkölcsi érzés azonban fölbred és sérthetlenségét követeli. Az nem lehet, hogy mindezek az árnyak, a halottak mind ugyanazon állapotban éljenek az örökkévalóság birodalmában. Hogyan? a gonoszok ugyanazon sorsban legyenek, mint az igazak? a jó ember ne arassa le azt, a mit vetett és a kegyesség nélküli, a ki igen gyakran büntetlenül marad a földön, örökre mentesítve maradjon az ő kegyesség nélküli cselekedeteinek következményeitől. Bizonyára nem, hiszen ezzel azonnal

megszünnék a jó és rossz közötti különbség. A földi élet és a halál utáni lét között solidaritás van; ezt a kereszténység előtt több századdal, a legkülönbözőbb műveltség állapotában fölismerték a bölcsek; a gonosz cselekedet következményei a síron túl is érezhetőek lesznek; a gonoszok sorsa nem lehet ugyanaz, a mi a jóké. Még egy lépéssel ezen új irányban, az emberi képzelődés szabad futásnak adta magát, hogy megteremtse az ismeretlen világokat, a hol a mi sorsunk mysteriumának meg kell oldatnia.

India meleg tartományjaiban, a mi mystikus és szemlélődő árja testvéreinknél, az ők álmodozóik között, a kiknek az élet igen gyakran teherként tűnik fel, mint egy kimerültség, vagy mint egy büntetés, kifejlődött a lélekvándorlás széleskörű rendszere. A lelkek a lények egy felszámíthatatlan sorozatán át vándorolnak, emelkedve vagy süllyedve érdemük szerint a következő lények fokozatán. A ki gonoszul élt, halála után állati formában születik újra, hogy bűneiért vezekeljen. A ki nemesen élt és a kegyesség parancsainak engedelmeskedett, felsőbb alakban születik újjá, legyen hogy a földön jobb társadalmi viszonyok között, legyen hogy az égben, mint isteni szellemmel, mindaddig, a míg teljes tökéletességre jutva, Istennel egyesül.

A mi eleinknél, a celtáknál vagy germánoknál, a Mohamed tanítványainál, a kik a gyönyöröknek éltek, a hívek és derekak egy anyagi paradicsomba fognak viszont találkozni, a hol erényeik jutalmát szüntelen tartó ünnepélyekben élvezendik és ezekben az ünnepélyekben nem is fognak soha bele fáradni, mert azokban dalaás küzdelmek és bankettek fognak egymással váltakozni, s míg amabban férfias erőket viszont kimutathatják, ezekben isteni italban részesülnek és a nők szépsége versenyre kél a férfiak vitézségével. A bánatos és emberkerülő zsidó megint azt tanítja, hogy testünk feltámad és hogy az igazak örökké tartó dicsőségben az Isten körül csoportosulnak, a mely dicsőség főleg abból fog állani, hogy Izrael népének fölénye világos lesz, míg a pogány a jövő élet gondolatába elmerülve, a maga Isteneivel egy titokszerű egyesülésről álmodozik, a melyre mindennemű tisztító szertartások által készíti magát elő. Továbbá a középkori keresztények egyfelől testünk feltámadását, másfelől az örök élet szellemi karakterét tanítják;

egyfelől magasztalva szólnak az Isten szeretetének végtelen jóságáról, a melyet a hivek fognak élvezni, másfelől lefestik azt a boldogságot, a melyet tapasztalni fognak, látva az elkárhozottak szenvedését; egyfelől a pokol a maga tűzlángjával és démonaival, másfelől a paradicsom a maga angyalaival egy mennyei karrá szervezve s egyszersmind egy klastromszerű szent társaságot alkotva, melynek az örökkévaló Atya a főnöke. Szerencsétlen eltévelyedése a képzelődésnek, mely lélekzetét veszítve szárnyal azon tájak felé, a hol nincs levegő számára.

Ime mindaz, a mit az emberiség nekünk a mi megnyugtatásunkra vagy vigasztalásunkra ajánl: tévelygő árnyak a földön, vér nélküli árnyak valamely elyeumi helyre utalva, igazolhatatlan álmak hosszú lélekvándorlásokról myriad lényeken keresztül, érzéki paradicsom, a mely inkább egy kicsapongásra szánt hely, mint egy szentélye az erénynek, a kint a poklok-nak tartva fenn, a mikor mi azt a földön eltörültük és a tétlen kegyesség apothecosisában győzedelmeskedő klastrom az égben! Szegény józan ész, szegény értelem egyaránt tehetetlen megérteni az öröklétet és megnyugodni a megsemmisülésen! Szegény lélek, mely telve az öröm, a szeretet, az öröklét vágyával, hasonlóképpen tehetetlen ezekről lemondani és felfogni egy boldogságot, a mely állandó!

És az evangélium? kérditek bizonyára. Nem fejt-e meg ezt a mysteriumot vagy nem nyújt-e kisebb-nagyobb vigasztalást! Bizonyára az evangélium itt is, mint a legnagyobb részben azoknak a kérdéseknek, a melyek rendeltetésünkre tartoznak, kiválóan jó szolgálatot tesz nekünk, mivel e földön élt legnagyobb erkölcsi öntudatra mutat. De itt is, mint talán egyebütt szükséges, hogy a betű s azok gyarlósága fölé emelkedve, a kik nekünk a nagy mester szavait hátrahagyták, az ő tanításainak szellemébe hatoljunk be. Az első keresztények éppen úgy, mint a farizeus zsidók hitték a test feltámasztását, a világnak közel levő végét és egy messiási uralom eljövetelét, melynek tartama nem volt szabatosan meghatározva. Meg voltak győződve, hogy a Messiás kevéssel keresztre feszítettése után visszatér a földre, nem gyarló testi formában, hanem az Isten küldöttének teljes fényében és miután az élő vagy feltámasztott hivek segítségével megsemmisítette a pogányokat és a hitetlen zsidókat, megalapítja az ő országát Jeruzsálem-

ben, az utolsó ítélet napjáig. Akkor a gonoszok a gehennára vettetik és az igazak Istenhez jutnak.

Nem lehet feltűnő, hogy az evangéliumban az apokalyptikus eszmék nyomaira találunk, a melyeket az első keresztények a zsidóktól örökölték. A Máté evangéliumában olvassuk, hogy Jézus kiosztván az uri szent vacsorát apostolainak, így szólott: „Nem iszom többé veletek a szőlőtő nedvéből, míg nem együtt iszom veletek az én Atyám országában“. Pál apostol több ízben kinyilatkoztatja, hogy ő még élni fog, mikor az Ur visszajő és a halottakat feltámasztja. De más részről úgy az evangéliumban, mint a Pál leveleiben számos helyet találunk, a melyek egészen más felfogást mutatnak és sokkal szellemiebb természetűek. Így az apostol sem hiszi a testnek földi formájában leendő feltámadását, megdicsőült testről beszél, azaz olyanról, a mely felsőbbrendű elemekből fog állani, mint a mi földi testünk. Hasonlóképen Jézus is, mikor a farizeusok azt kérdezték tőle, hogy mi lesz annak az embernek a sorsa a más világban, a kinek itt hét felesége volt, azt mondja: „Az ember a feltámadással olyan lesz, mint az Isten angyalai az égben“.

A nélkül, hogy az új testamentum helyeinek bővebb exegetikai magyarázásába bocsátkoznánk, a mit mondok, abból megérthetik, hogy az evangéliumban és az apostolok leveleiben különböző felfogások vannak az embernek a halál utáni állapotról; a miből az látszik, hogy Jézus azt egyáltalán nem fejtette ki. Az a bölcsesség és meggondolás, a mely az ő tanításait a metaphysikai vagy theologiai kérdéseket illetőleg jellemzik, Jézust valószínűleg visszatartották attól, hogy ezen pontra nézve határozottan nyilatkozzék. De ha ide vonatkozó tanításait együttesen tesszük vizsgálódásunk tárgyává, akár a három első evangélium szerint, akár a nagyszerűen bölcselmi negyedik evangélium szerint, e tanulmányból két következtetést vonhatunk ki; egyik az örök életnek határozott, minden fentartás nélküli állítása s annak szellemies felfogása; másfelől a szükségképpen lemondás arról, hogy a jövő életmódját ismeresse. És ezzel a két tényvel meg kell elégednünk, ha a hit emberei vagyunk. Eltekintve a különböző iskoláktól, eltekintve a theologusok vagy methaphysikusok végnélkül változó szemléldéseitől, ebből a két tényből meg lehet állítani a keresztény hit lényegét.

Mi keresztények hisszük az örök életet, hisszük azt erős és feltétlen hittel. A léleknek, annak az egyéni erélynek fennmaradását, a mely az embert emberré teszi, tudományos uton meg lehet magyarázni; a modern tudomány alapelve, az erő megsemmisíthetetlenségének és folytonosságának elve szerintem kiváló bizonyítékot szolgáltat erre nézve mindazok számára, a kik nem határozottan materialisták. De az örök élet keresztény hite nem tudományos okoskodáson alapszik, ez lényünknek egy önkéntes állítása; ez az egész emberiséggel közös és lényünk mélyéből származó intuitio, különben hogy juthattak volna a hithez a vadnépek, a kiket külső okok soha se vezethettek volna hasonló eszméhez, a melynek a vaióság annyira ellentmond, hogy terjedhetett volna el minden nép között durvább vagy finomabb, eszményi vagy anyagi, mystikus vagy rationalis formában; nagyszerű reménység, melyet az emberiség már akkor gagyogott, a mikor a természet könyvét csak betűzte, milliárd lelkek ismételték, a kik szenvedtek vagy ezt hirdetve haltak meg és a mely főséges hangulatban hangzik vissza a mi szivünkben is annyi század után. Ez benső meggyőződés, a mely ellenálhatatlan erővel uralkodik rajtunk nemcsak a halottas ágy mellett, a melyen szeretteink örökre elhunytak vagy a sirhantnál, melyben nyugosznak azok, a kik saját életünknek egy részét magukkal vitték, de mindannyiszor valahányszor mindennapi foglalkozásainkon felülemelkedve, rendeltetésünk mysteriumain elmélkedünk. Ez az a benső bizonyíték, hogy bennünk valamint minden élő lényben, legyen az bár mily kicsiny, van valami fensőbb a mi szerveinknél, az anyagnál, egy lehellet, egy értelem, egy lélek, egy vég-ok, egy ható elv — nevezétek bárminek, a név nem bir fontossággal — van valami, a mi magáért létezik, egy isteni szikra, az öröklét elvének egy hajtása, a mely változhatik, átalakulhat, de a mely lenni meg nem szünhetik. Ez egy hitbeli tény, a mely hozzánk van növe, a melynek igazsága kétségen kívül a bizonyításnak is tárgya lehet, de a mely nem ezen a bizonyításon nyugszik, hanem az öntudaton, a melyet magunkról birunk.

Lehet-e ennél tovább menni és az öröklétet fedező lepelnek csak egy kis csücskét is föllebbenteni? Itt — valljuk meg — látásunk elhomályosodik, tehetetlenségünk kitérül és a kik az örökletről a legélénkebb bizonyítékát érzik is magukban,

több világosságot nem tudtak nekünk arról adni. A legszebb magyarázat, a melyet arról valaha kaptunk, a IV-ik evangélium nagyszerű szellemi nyilatkozata: „*Ez az örök élet, hogy megismerjenek téged az egyedül való igaz Istennek és a Jézus Krisztust annak, a kít te elküldöttél*”; más szókkal, az örök élet itt e földön kezdődik, az örök élet az igazság megismerése, nem az igazságnak csupán csak értelmi megismerése, hanem az igazságnak bírása, a közösség minden életnek elveivel és az Isten ígéjéhez való ragaszkodás, a melynek az erkölcsi világban legfelsőbb kinyilatkoztatása a Jézus evangéliuma. Ez a végtelenségig kiterjesztése annak, a mi a legjobb, a legszebb és a legszentebb bennünk ismeretünk birodalmában, az egyedüli, a hol a megoldás elemeit kereshetjük. Ez az örökéletnek szellemies hirdetése, mivel másként azt nem is hirdethetjük, minden nap tapasztalván, hogy testünk porrá lesz, a melyből vétetett. Ez lényünknek felsőbb létéről való látomány, a melynek gyökérszálai a mi nyomorult földi létünkbe nyulnak, a melyen teljes erővel ragaszkodnak az igazsághoz, a fensőbb jóhoz, a lélek életéhez, az öröklét elvéhez és az ő kinyilatkoztatásaihoz a véges világban. Ez az élet teljességéhez való jutásunk, a melyet csak ritkán birhatunk a mi földi szervezetünk korlátai között.

Igen, vannak pillanatok életünkben, a mikor az idő és tér korlátait nem érezzük, a mikor elragadtatásunkban önmagunkon felülemelkedve, önzésünket levetkezzük, hogy teljesen beleolvadjunk az egyetemes életbe s annak életét éljük, mindazonáltal megtartva a mi külön életünkről való öntudatot. Vannak pillanatok, a melyek önmagukban felérnek egy örökélettel, az isteni gyönyörnek pillanatai, a mikor nem érezzük gyarlóságunkat, bűnünket, szenvedéseinket; szent pillanatok, a mikor lelkünk heve által a harmadik égig ragadtatva, a határtalan szeretettel érintkezik s egygyé leszünk a nagy egyetemmel, a mely visszasugárzik lelkünkben, szintugy, mint a hogy mi abba elmerülünk. Vannak szerenesés pillanatok, a mikor az igazság ellenállhatatlanul hatalmába ejt, áthat, a mikor a jó szeretete átalakít annyira, hogy ugy tetszik, mintha az saját természetünknek alkotó része lenne; vannak pillanatok, a mikor Isten kijelenti magát nekünk, mikor megismerjük őt, a mikor bennünk érezzük élni, mikor a világot betöltő világosság lényünk mélyéig beragyog; pillanatok, mikor az evangéliumnak

szeretetet, bizalmat, igazságot hirdető szavai nemcsak eszményül tűnnek fel előttünk, a mely felé igyekszünk, hanem teljesen megvalósulnak életünkben.

De ezek a boldog pillanatok, a melyek minket fogékonnyabbá tesznek az örök élet iránt, tünékenyek, mivel a tér és idő tudata gyorsan elragadja tőlünk. Tünékenyek, mivel szervezetünk nem úgy van alkotva, hogy hosszasan elbirja az örök életnek ezeket az elragadtatásait (gyönyöreit), a melyek felülhaladják jelen tevékenységi körét. Hasonlók ezek azon belterjes csillámokhoz, a melyek az északi sarkvidékeken egyszerre megvilágítják a hosszú éjet és a melyeket mint a közelgő hajnal jelét, és csak azoknak lehet üdvözölni, a kik a napot látták.

Véssük szívünkbe hálával és reménnyel ezeket a pillanatokot. De legyünk óvatosak, nehogy ezen szent elragadtatások és gyönyörök által leigáztassunk, a melyek beteges mysticismusba vagy őrjöngésbe sodorhatnak. Maradjunk emberi viszonyunkban; ne igyekezzünk megtudni azt, a mit Isten nem akart, hogy megtudjunk. Oh, kicsiny hitű emberek? ti látni és ismerni szeretnétek a halhatatlanság helyét, hogy azt higyjétek, hogy azzal a nyugalommal hajthassátok le fejeteket a halál álmára, mint a hivatalnok, a ki tudja, hogy az állam szolgálatában töltött évek után, nyugdíjjal fog visszavonulni a szolgálatától. De mivé lenne akkor hiteteknek erkölcsi jellege? Ez egy egyszerű üzleti számítás lenne; erényesek lennétek a földön azért a jutalomért, a mit halálotok után meg kell kapnotok.

Mennyivel bölesebb és vallásosabb ennél az evangelium tanítása: *„Az én Atyámnak házában sok hajlékok vannak”*. De melyek ezek a hajlékok? Mi nem tudjuk s jó, hogy nem tudjuk, mert akkor az üdv munkája nem lenne egyéb, mint spekulatio. Az az ember, a ki csak azért cselekszi a jót, mivel az neki hasznot biztosít, nem valódi erkölcsi lény. Az evangelium arra tanít minket, hogy cselekedjük az Isten akaratát szeretetből, hogy részünk legyen a földön az Isten országában. Megigazulásra, újjászületésre hív fel, nem azért, hogy jó helyet szerezzünk magunknak a más világon, hanem hogy ezen a földön biztossítsuk boldogságunkat és az Isten országát lelkünkben föltaláljuk.

A bánatnak adjátok-e hát magatokat és vigasztalhatatlannok lesztek-e azért, hogy az örök élet mysteriumait nem tudjátok

megfejtene? Ha így lenne, ez azt mutatná, hogy nem tudjátok a magatokévá tenni sem az evangéliumot a maga igaz értelmében, sem a hitet a maga lényegében. Bizonyára az evangélium, ha azt kérdezzük, milyen lesz a jövő élet, így felel: *ez titok*, de azt is mondja: *bizalom*. S az evangélium a maga egészében nem is egyéb, mint a bizalomnak egy nagyszerű nyilatkozata. Bizalom Istenben, a ki bölcseségénél fogva a mindenséget az ő teremtményei javára kellett hogy rendezze. Bizalom az ő irgalmában, a ki megbocsát a bűneit megbánó és újjászületett bűnösnek! Bizalom a jónak és igaznak győzelmében a gonzságnak és sötétségnek minden hatalma felett! Bizalom a jövőben arra nézve, a ki Istenben helyezte bizalmát és az ő akaratját teljesítette! És a mi rendeltetésünk mysteriumait illetőleg nektek ne lenne-e bizalmatok Istenben? De hát akkor hol van a ti keresztény hitetek!

Oh, jól tudom, hogy vannak az életben oly körülmények, a mikor a fájdalom elszorítja a keblünket és a bizalom hangja a sóhajokba folyódva ajkunkon elhal. Talán senki sincs közöttünk, a ki ne lett volna oly kinos helyzetben, a mikor örökre válnia kellett valakitől, a kit leginkább szeretett, hogy életét adta volna azért, hogy a jövő életről bizonyos legyen. A fejünk felett kitört vihar pusztító dühében kitépi, töri a százados tölgyet, mint a fák galyain most nyílt virágokat. De ha a nap elrejtí magát a sötét fellegek mögé, ki gondolja azt, hogy többé nem fog felragyogni! Bizalmatokat elvesztettétek hitetekben, megínogtatok a fájdalom csapásai alatt. Térjetez magatokhoz az evangélium árnyékában; alázzátok meg magatokat és imádkozzatok. Ha szívetek nem fordult el az evangéliumtól, az isteni bizalom, mely az embernek fiát lelkesítette, a ti lelketekben is feltűnik, mint a nap a vihar után és a fájdalom által megszentelődve, hitetek még erősebb lesz.

A szenvedésektől elgyötört gyermek anyja karjai között sirva, szenvedéseit neki tulajdonítja, mintha az nem használná fel a neki adott legnagyobb hatalmat s nem igyekeznék őt meggyógyítani, de mikor karjain elringatva s keblének melegén lecsillapítva, fáradt pilláira száll az álom, még egyszer felnyitja szemeit, mielőtt a jöltevő álomba merülne s utolsó pillantásában az anyai jóság iránti bizalmát fejezi ki. Istenel és az örök étellel szemben mi is csak oly tudatlanok,

oly tehetetlenek vagyunk, mint a szegény kis gyermek földi léte kezdetén. Mikor az ő kebelén elnyugszunk s szeretteinket itt hagyjuk, legyen a mi utolsó szempillantásunk is a bizalomnak egy szempillantása s utolsó szavunk a mester szava: *„Atyám, a te kezéidbe ajánlom az én lelkemet!”*

(Francziából.)

FERENCZ JÓZSEF.

A calvinismus.

IV—VI.¹

Új fejezet, ezzel bizonyos tekintetben új hang s az eddiginél sokkal határozottabb irány kezdődik a Kálvin könyvében. Eddig is láttuk távolról a vészteljes felhőket, hallottuk a távoli menydörgés moraját. Most azonban fejünk felett van a vihar s szemeink előtt cikáznak a villámok. Az a polemikus hang, mely eddig is lépten-nyomon megnyilatkozott, itt sokkal határozottabb alakot ölt. Az a törekvés, mely az ellenfél állításainak megczáfolására igyekezett, most már annak teljes megsemmisítését tűzte ki czélul.

Vajjon mi idézte elő ezt a szemmel látható változást? Egyes theologiai írók (Köstlin, A. Pierson) úgy magyarázzák, hogy már az *Institutio* első kiadását egy korábbi munka új átdolgozásának tüntetik fel. E szerint az eredeti alapmunka az első III. fejezet volt. Az utolsó három fejezet későbbben, mint függelék, úgy csatlakozott hozzá. Ezért eltérő annak a hangja, nyelvezete, methodusa s ezért nem lehet tisztán az előzőkkel való összefüggését megállapítani. Az új hangot és irányt pedig azért vette fel az író, merf időközben az újrakeresztelkedés és a társadalmi rend felforgatásának a vádjá emeltetett a protestansok ellen. Így tehát a három utolsó fejezet tisztán a vádak ellen való védelem czéljából keletkezett volna. *Stühelin* már a sacramentumokról szóló IV-ik fejezetet is az előzőkkel összefüggésbe hozza s csupán a két utolsó fejezetet tekinti helyi és idői jellegűeknek. *Nagy Károly* a tartalom után indulva, az egész művet három fejezetre osztja. I. „A törvény és a hit“ (az 1—2. fej.) II. „A kegyelmi eszközök“ (a 3—5. fej.). III. „A ker. szabadságról“ (a 6. fej.).² Ilyen felosztás mellett a mű határozottan

¹ Az I—III-at 1. Ker. Magvető 1904. évi folyamában.

² „Kálvin theológiája“ 19—20 l.